

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS

ALEKSANDRAS KRASNOVAS

HERMENEUTIKA

Mokomoji knyga

Vilniaus universiteto leidykla

Vilnius, 2006

Aleksandras Krasnovas. *Hermenautika*. Mokomoji knyga aukštųjų mokyklų studentams.

Recenzavo: doc. dr. Saulius Keturakis

dr. Gabija Sereikienė-Bankauskaitė

Publikuoti rekomenduota Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto tarybos posėdyje
2006 m. gegužės 24 d. (posėdžio Nr. 7)

ISBN 9986 19 896 8

TURINYS

Įvadas / 4

Hermeneutikos mokslo kilmė, objektas, svarbiausios sąvokos / 6

Liaudiškoji ir ezoterinė hermeneutika / 9

Hermeneutika antikoje / 12

Teologinės hermeneutikos pradžia. Šventojo Rašto kanono sudarymas ir hermeneutika / 15

Alegorizavimo tradicija egzegetikoje ir Viduramžių mene / 20

Rekomenduojamos literatūros sąrašas / 24

ĮVADAS

Hermeneutika šiandien yra kone vienintelis mokslas, kuriame natūraliai susilieja kelių mokslo krypčių – teologijos, filosofijos ir filologijos – kompetencijos ir metodologijos. Šio mokslo svarbą pirmiausia lemia tai, kad jis tyrinėja vieną iš fundamentaliausių žmogiškosios egzistencijos sąlygų – supratimą. Kalbant teologine prasme, tai mokslas apie teisingą dieviškojo apreiškimo supratimą (nesvarbu, kokia forma jis apreikštas: indų Vėdų, žydų Talmudo, krikščionių Naujojo Testamento, musulmonų Korano). Filosofine prasme tai pirmiausia savęs paties, Kito ir apskritai visų būties apraiškų prasmės aiškinimo metodologija. Filologine prasme tai teksto (pasakyto ar parašyto) aiškinimo ir interpretavimo teorija. Tad ne be pagrindo vienas hermeneutikos tyrinėtojų E. Corethas savo monografijos „Pagrindiniai hermeneutikos klausimai“ pirmojoje pastraipoje teigia: „Hermeneutika kelia klausimus, kurių reikšmė visai filosofijai, ir pirmiausia jos metodologijai, apskritai pačiai filosofavimo galimybei yra be galo svarbi. Taigi hermeneutikos problema tampa viena svarbiausių – gal net galima sakyti – pačia svarbiausia nūdienos filosofinio mąstymo problemų“¹.

Hermeneutinė žiūra, hermeneutiniai problemų kėlimo ir jų sprendimo būdai bei metodai filologams svarbūs ne mažiau, o gal net ir daugiau nei filosofams, nes teksto ir juo reiškiamos prasmės supratimas bei aiškinimas yra jų kasdieninė duona. Hermeneutika ypač svarbi filologams, pasirinkusiems literatūros kryptį, nes ji duoda metodologinį raktą grožinių tekstų interpretacijai, tai interpretacijos teorija. Tad pagrindinis šios mokomosios priemonės tikslas – supažindinti su svarbiausiomis hermeneutikos sąvokomis, jos istorine raida, svarbiausiais atstovais bei koncepcijomis, daugiausia dėmesio skiriant teksto prasmės supratimo ir aiškinimo filosofiniams bei filologiniams aspektams.

Kadangi palyginti nedidelės apimties mokymo priemonėje neįmanoma pateikti išsamios istorinės bei probleminės hermeneutikos išklotinės, joje daugiausia dėmesio skiriama ankstyviausiems šio mokslo raidos etapams. Tokį pasirinkimą lėmė ir tai, kad šie hermeneutikos raidos etapai kol kas menkiausiai nušviesti lietuvių kalba paskelbtuose veikaluose (bene nuosekliausiai, nors puktyriškai iš vokiečių kalbos išverstoje J. Grondino knygoje „Filosofinės hermeneutikos įvadas“), o informacija kitomis kalbomis išblaškyta trupinėliais įvairiuose šaltiniuose. Vėlesnieji etapai, pirmiausia romantinis, pažymėtas F. Schlegelmacherio ir W. Diltheyaus vardais, ir ypač XX a. vidurio fenomenologinis etapas, kurio ryškiausi atstovai – M.

¹ E. Coreth. Grundfragen der Hermeneutik. Freiburg, Basel, Wien, 1969, S. 7.

Heideggeris, H. G. Gadameris, P. Ricoeuras – aprašyti kur kas išsamiau ir nuosekliau, studijavimo šaltiniai prieinami lengviau. Supažindinant su hermeneutikos istorija, kartu stengiamasi atskleisti ir svarbiausių sąvokų bei terminų prasmę.

Pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, kuriame nurodyti ne tik cituojami šaltiniai, bet ir bendresnio pobūdžio ankstyvajam hermeneutikos etapui skirti veikalai, kurie gali būti naudingi studijuojantiems hermeneutikos kursą.

HERMENEUTIKOS MOKSLO KILMĖ, OBJEKTAS, SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Hermeneutikos pavadinimas kilęs iš senovės graikų žodžio *hermeneia*, kuris turi keletą artimų reikšmių: tai minties išsakymas, pasakymas, aiškinimas ir vertimas; visas reikšmes vienija sąvoka „daryti ką nors suprantamu“, „padėti suprasti“. Šio žodžio kilmė graikų tradicijoje siejama su dievo Hermio vardu, nors moksliai tas ryšys nėra įrodytas. Hermis buvo laikomas dievų pasiuntiniu, pranešdavusiu žmonėms Olimpo dievų valią. Be to, ta pati mitologinė tradicija priskiria jam kalbos bei rašto išradimą. Hermio – tarpininko tarp dangaus ir žmogaus – vaidmenį ypač pabrėžia tai, kad pagal mitologinę pasaulio sampratą visa tai, kas vyksta žemėje, yra procesų danguje, dievų valios ir sprendimų atspindys. Šiame kontekste Hermis – dievų kalbos „vertėjas“ į žmonių kalbą, pirmasis „hermeneutikas“.

Prieš pereinant prie nuoseklesnio hermeneutikos raidos aptarimo, būtina glaustai charakterizuoti patį metodą, išryškinti jo svarbą žmonijos pažinimo procese. Šiam tikslui tinkamiausia W. Diltheyaus studija „Hermeneutikos atsiradimas“, parašyta 1900 m. Joje bene pirmą kartą pabandyta ne tik nuosekliai apžvelgti hermeneutikos idėjų raidą, bet ir kondensuotai apibrėžti patį metodą. Studijos pradžioje W. Diltheyus kelia klausimą: ar įmanoma pažinti individualų žmogų ir iš to individualumo išplaukiančius jo veiklos rezultatus. Ir ar subjektyvus kito žmogaus supratimas gali būti moksliskas, t. y. objektyvus ir reikšmingas ne tik man pačiam kaip supratimo subjektui, bet ir kitiems. Kitaip tariant, ar kito žmogaus supratimas gali turėti objektyvaus mokslo statusą, kaip, tarkim, fizika ar geografija.

Tai labai svarbus klausimas. Mat visa mūsų veikla ir gyvenimas apskritai stipriai susijęs su kitų asmenų supratimu. Didelė žmogaus laimės dalis kyla iš svetimos sielos būsenų atjautimo. Visas filologijos ir istorijos mokslas remiasi prielaida, kad šį atskirybės antrinį supratimą galima padaryti objektyviu. Šia prielaida paremta istorinė sąmonė leidžia šių laikų žmogui sudabartinti sau visą žmonijos praeitį. Jis žvelgia anapus visų savojo laiko ribų į praeities kultūras, perima jų jėgą ir mėgaujasi jų burtais. Tai duoda jam didelį laimės prieaugį. Ir jei sisteminiai dvasios mokslai iš šio atskirybės objektyvaus suvokimo išveda visuotinius dėsningus santykius ir plačius sąryšius, tai juk jie taip pat remiasi supratimo ir aiškinimo procesais. Todėl šių mokslų, kaip ir istorijos, tikrumas priklauso nuo to, ar atskirybės supratimą galima padaryti **visuotinai reikšmingu**²

² Wilhelm Diltheyus. Hermeneutikos atsiradimas. – *Filosofija ir sociologija*. 1990, Nr. 1, p. 96.

Čia išryškėja svarbiausias gamtos ir humanitarinių (Diltheyaus terminologija – dvasios) mokslų skirtumas. Jį lemia iš esmės skirtingi tų mokslų objektai. Humanitarinių mokslų objektas – ne jusliškai duotas reiškinys, ne paprastas tikrovės atspindys sąmonėje, o pati vidinė tikrovė, kuri reiškiasi kaip viduje išgyvenamas sąryšis. Kaip tik todėl šį vidinį pasaulį sunku objektyviai suvokti iš šalies. Vidinį patyrimą sunku suvokti ir iš vidaus, subjektyvios introspekcijos būdu. Mat savo individualybę ir apskritai vidinę patirtį žmogus suvokia tik lygindamas save su kitais, savo egzistencijoje įsisavina pirmiausia tai, kuo skiriasi nuo kitų. Savo laiku vokiečių rašytojas J. W. Goethe tvirtino, esą savęs supratimas ir įsisąmoninimas (o tai vienas svarbiausių mūsų potyrių) yra labai sunkus, ir kad savųjų vidinių jėgų galios, prigimties ir ribų įžvalga visuomet lieka netobula. O svetima egzistencija mums duota iš išorės per jutiminius faktus: gestus, garsus, kvapus ir veiksmus. Taigi kito subjekto vidinio patyrimo mes negalime tiesiogiai suvokti, jį mes rekonstruojame tik interpretuodami, savaip aiškindami išorinius ženklus (gyvos kito žmogaus kalbos atveju tai yra garsai) ir tuo pagrindu darydami vienokias ar kitokias hipotezes apie jo vidinį pasaulį. Tačiau ir vėl, hipotetiškai spęsdami apie kito žmogaus vidų, neturime kitos priemonės, kito atramos taško, kaip tik savąją patirtį, savąją egzistencijos supratimą.

Taigi jau šioje vietoje susiduriame su hermeneutiniu supratimo ratu. Pažinti save, charakterizuoti savo asmenybę galime tik lygindami save su kitais, o kitus galime suprasti tik remdamiesi savuoju vidiniu patyrimu. Čia kaip tik ir priartėjama prie pagrindinio hermeneutikos klausimo, į kurį ji ieško vis tikslesnio atsakymo nuo antikos iki mūsų dienų – *kaip individualiai suformuota sąmonė, remdamasi išorinių ženklų interpretacija ir savo pačios patyrimu, gali objektyviai pažinti svetimą ir visai kitaip sudarytą individualybę?*

Procesą, kai remdamiesi jusliškai duotais išorės ženklais, pažįstame vidinį žmogaus pasaulį, vadiname **supratimu**. Supratimas iš esmės skiriasi nuo pažinimo. Pažinimo terminas taikomas gamtos, t. y. bedvasiams objektams; juos **pažįstame** iš išoriškai suvokiamų to objekto savybių, pirmiausia bendrųjų fizinių ypatybių – erdvinės formos, masės, spalvos ir pan., iki smulkiausių struktūros ypatybių, kurių negalime suvokti tiesiogiai, savo jūslėmis, o tik savo sukurtais prietaisais – mikroskopais, spektroskopais, analizatoriais ir t. t. Nei savo, nei kito žmogaus vidaus pasaulio negalime patirti jokiais prietaisais, tik iš išorės ženklų. Savęs taip pat dažnai nepajėgiame suprasti, ir neretai sakome: niekaip nesuprantu, kodėl taip pasielgiau. Taigi, supratimas ne visada yra nukreiptas į kitą žmogų, supratimo objektu gali būti ir kitas žmogus, ir aš pats. Todėl, tikslindami supratimo apibrėžimą, sakome: *supratimu vadiname procesą, kai per jusliškai duotus išorės ženklus pažįstame psichinį dalyką, kurį tie ženklai išreiškia.*

Vadinasi, supratimo procesas turi būti visuotinis, bendrieji jo bruožai turi būti panašūs suprantant įvairiausias žmogaus dvasios apraiškas. Ta pati žmogaus dvasia prabyla iš akmens,

marmuro, muzikos garsų, gestų, žodžio ir rašto, ir ji reikalauja iš mūsų aiškinimosi sau pačiam ir aiškinimo kitiems.

Supratimo laipsniai esti skirtingi. Jie pirmiausia priklauso nuo intereso. Jei interesas ribotas, ribotas esti ir supratimas. Paprastai kalbančiojo kalbos turinys mums įdomus tik kokiu nors vienu praktiniu aspektu, ir tada į jį sutelkiame visą dėmesį, o kitką praleidžiame pro ausis arba nesidedame giliai į širdį. Tačiau ir įtempčiausias dėmesys gali virsti tam tikras objektyvias supratimo taisykles atitinkančiu procesu, kai vidinio gyvenimo apraiškos yra fiksuotos, ir visada galime prie jų grįžti ir dar kartą patikrinti savo supratimo gelmę bei tikslumą. *Toks stabiliai fiksuotų vidaus gyvenimo apraiškų supratimas, atitinkantis tam tikras taisykles, vadinamas aiškinimu arba interpretacija.* Interpretuoti galima visas fiksuotas žmogaus vidinio gyvenimo apraiškas, pvz., paveikslus arba skulptūras, tačiau jau klasikinė filologija atkreipė dėmesį į tai, kad tokių nebylių kūrinų interpretacijai reikia papildomų aiškinimų, gaunamų iš literatūros, rašto paminklų. Taip yra todėl, kad tik kalboje žmogaus vidus reiškiasi pakankamai išsamiai ir gali būti suprantamas daugiau ar mažiau objektyviai.

Rašto paminklus aiškina filologijos mokslas. Savo ruožtu filologiniam aiškinimui reikia taisyklių, kurios pagrįstų pačias supratimo bei aiškinimo procedūras. Šias bendrąsias supratimo bei aiškinimo taisykles bando nustatyti bei pagrįsti **hermeneutika – rašto paminklų aiškinimo teorija.**

LIAUDIŠKOJI IR EZOTERINĖ HERMENEUTIKA

Kaip ir daugelio kitų mokslų, hermeneutikos užuomazgos atsirado iš kasdienių praktinio gyvenimo poreikių. Daug kas žmonijos gyvenime grindžiama ženklais ir jų reikšmėmis, o kiekvienas bandymas apibūdinti ženklą ir jo reikšmės santykį iš esmės ir yra hermeneutinė veikla. Pirmaisiais „hermeneutikais“ galima vadinti ir senovės Egipto valstietį, Sirijaus žvaigždės pasirodymą tam tikroje dangaus skliauto vietoje siejantis su Nilo potvyniu, ir lietuvi valstietį, iš paskerstos kiaulės kasos formos (traktuojamos kaip ženklas) darantį išvadą apie metų laikų trukmę arba iš ažuolo vainiko lapijos formos vėlyvą rudenį sprendžiantį apie tai, kokia gili bus žiema. Iš esmės bet kokia liaudies meteorologijos arba liaudies medicinos prielaida (t. y. ženklą ir jo reikšmės nustatymas) yra hermeneutinių aiškinimo procedūrų rezultatas. Ilgainiui iš šios liaudiškos hermeneutinės veiklos išsirutuliojo sudėtingos mistinės žmogaus ir pasaulio aiškinimo sistemos – vadinamieji ezoteriniai mokslai: astrologija, alchemija, chiromantija, būrimas kortomis, kabalistika (skaičių simbolinių reikšmių aiškinimas) ir t. t. Kuo grindžiamos šios pasaulio aiškinimo sistemos?

Vienas seniausių ezoterinių mokslų – astrologija, atsiradusi senovės Babilone daugiau nei prieš 4000 metų. Svarbiausieji „veikiantieji astrologijos asmenys“ – 12 Zodiako ženklų (t. y. 12 atkarpų dangaus pusiaujo linijoje), pavadintų tose atkarpose esančių žvaigždynų vardais (Liūtas, Šaulys, Mergelė, Skorpionas ir t. t.), taip pat dangaus skliaute savo pozicijas keičiantys dangaus kūnai – Saulė, Mėnulis ir planetos. Kiekvienam Zodiako ženklui ir kiekvienam dangaus kūnui, traktuojamam ne tiek kaip dangaus šviesulys, o kaip tam tikras ženklas, suteikiamos vienokios ar kitokios ypatybės, kurias pirmiausia lemia jo pavadinimas. Pvz., tarp Liūto ženklui priskiriamų ypatybių dominuoja valdingumas ir galia, Marso planetai (pavadintai romėnų karo dievo vardu) – karingumas ir narsa. Iš šių ženklų konfigūracijos dangaus skliaute kiekvienu konkrečiu atveju astrologas ir sprendžia apie žmogaus charakterio savybes, jo slaptuosius polinkius, gebėjimus, taip pat prognozuoja ateitį. Štai kaip, pavyzdžiui, viename ezoterinių mokslų pradžiamokslyje apibūdinamas Zodiako ženklas Svarstyklės: „Svarstyklės kiekvienai jų valdomai horoskopo daliai teikia taikumo, tolydumo ir subalansuotumo. Tai analitiškas, svajingas ir santūrus ženklas. Svarstyklės linkusios išlyginti kraštutinumus ir daryti kompromisus; tai, kas gali kelti susipriešinimą ar vesti į tvarkos pažeidimus, joms kelia tiesiog pasišlykštėjimą. Šiuo ženklu

pažymėti žmonės yra ramūs, poetiški ir žaismingi; žavūs, žvalūs ir išrankūs; linksmi, besidžiaugiantys gyvenimu ir mandagūs; blankūs, tušciaaviduriai ir vingrūs; artististiški, estetiški ir linkę su viskuo sutikti³.

Simbolinio ženklo ir juo apibūdinamų esinių ryšių aiškinimų grindžiamos ir kitos ezoterinės pažinimo ir aiškinimo sistemos. Pavyzdžiui, chiromantija remiasi delno linijų ir iškilimų bei įdubimų ypatybių aiškinimu. Kiekviena linija turi savo pavadinimą, pavyzdžiui, Gyvybės linija, Širdies linija, Likimo linija, Saulės, Merkurijaus linijos, iškilimai pavadinti planetų vardais: Veneros, Marso, Jupiterio, Saturno, Saulės ir t. t. kalneliai. Kabalistika grindžiama skaičių simbolika. Per tūkstantmečius susiklostė tam tikros sudėtingos dangaus ženklų, delno linijų, skaičių kombinacijų interpretavimo taisyklės. Astrologas, chiromantas, kabalistas tuos ženklus ir jų tarpusavio išsidėstymo ypatybes skaito panašiai kaip ir mes visiems įprastą raštą.

Didžiausias abejones šių „mokslų“ mokslškumu kelia vienas kardinalus klausimas: kuo grindžiamas ryšys tarp reiškinių, pavyzdžiui, Zodiako Svarstyklių ženklo ir jam tradicijos suteikiamų simbolių reikšmių? Kodėl, pavyzdžiui, Svarstyklių ženklas siejamas su pusiausvyros principu, kodėl, kaip sako astrologijos tradicija, jis valdo Veneros planetą? Ir kaip, tarkime, patikrinti, ar teisingos jūsų horoskopo pranašystės, jei gimėte su Jupiteriu savo Zodiako ženkle? Logiško atsakymo į šiuos klausimus nėra, išskyrus tai, kad pats žodis „svarstyklės“ žymi prietaisą, skirtą pusiausvyros laipsniui nustatyti, o Jupiteris, atsidūręs jūsų Zodiako ženkle, nudažo likimą valdingumo (nes tai dievų ir pasaulio valdovas) spalvomis. Tiesiog tą ryšį lėmė vardo semantika, kurią įtvirtino ilgaamžė tradicija, daugelio kartų astrologinės veiklos patirtis.

Tačiau taip lengvai „nurašyti“ šias ezoterines pasaulio ir žmogaus aiškinimo sistemas būtų pernelyg paprasta. Kaip tuomet paaiškinti tai, kad jos egzistuoja tūkstančius metų, ir jų, kaip ir religijos, iki šiol į visišką užribį neišstumia visagaliu apsiskelbęs racionalusis mokslas? Be to, ezoterikos teoretikai teigia, kad simbolinės reikšmės susiklosčiusios ne atsitiktinai, kad tarp jų ir pasaulio sąrangos, žmogaus psichikos gelmių egzistuoja realus, nors racionaliais būdais neįrodomas ryšys. Kaip teigė vienas iš psichoanalizės teorijos kūrėjų C. G. Jungas, „žodis ar įvaizdis yra simboliškas tada, kai jis reiškia kažką daugiau negu tiesioginė, įprastinė prasmė. Tada juo atveriamas platesnis „pasąmoningas“ aspektas, kurio neįmanoma tiksliai apibrėžti ar visiškai paaiškinti. Ir nereikia turėti vilties jį apibrėžti ar paaiškinti. Kai mūsų sąmonė operuoja simboliais, ji atsiduria tokioje idėjų teritorijoje, kurioje nebegalioja logiško proto dėsniai“⁴. Panašiai simbolių ir jais įvardijamų reiškinių ryšį aiškina ir ezoterinių sistemų tyrinėtojai J. Caineris ir C. Rideris. „Astrologija yra dažnai vadinama simbolių ir ciklų tyrinėjimu. Simbolių

³ J. Cainer, C. Rider. *The Psychic Explorer*. London, 1996, p. 39.

⁴ Cit. pagal J. Cainer, C. Rider. *The Psychic Explorer*, p. 29.

tyrinėjimu todėl, kad kiekviena planeta simbolizuoja tam tikrą žmogaus gyvenimo aspektą, ciklą tyrinėjimu todėl, kad kiekviena planeta turi savąjį ciklą arba pasirodymo periodą, kuris atliepia augimo ir kaitos Žemėje ritmą. Įsižiūrėkime įdėmiau į simbolius. Tai yra tam tikri supaprastinti kodai žymėti dalykams, kuriuos sunku išreikšti žodžiais, ir kaip apskritai būdinga magijai, jais siekiama suvokti universumą giliau negu tai leidžia žodžiai. <...> Zodiako ir planetų ženklai yra universalūs simboliai. Jie išreiškia troškimus ir polinkius, bendrus visai žmonių giminei. *Visus* 12 Zodiako ženklų ir visas 10 planetų jūs rasite savo horoskope. Jūs rasite juos kiekvieno žmogaus horoskope. O tai, kas daro Jūsų horoskopą unikaliu, yra ypatinga *ryšių* tarp šių simbolių sistema ⁵.

Anksčiau iškeltas klausimas, kiek pagrįstas yra ezoterinis ženklo ar simbolio ir juo žymimo reiškinių ryšys, reikalauja atskiro ir įdėmaus tyrinėjimo. Tačiau net ir ši trumpa ezoterinių sistemų apžvalga parodė, kokį didelį vaidmenį žmonijos pažinimo istorijoje atliko ir tebeatlieka pačių žmonių sukurti ženklai ir koks sudėtingas yra tų ženklų aiškinimo (o tai yra vienas svarbiausių hermeneutikos uždavinių) procesas.

⁵ Ten pat, p. 29

HERMENEUTIKA ANTIKOJE

Teorinius antikinės hermeneutikos pagrindus padėjo Aristotelis – daugelio kitų mokslų pagrindėjas. Jis pirmasis parašė veikalą, pavadintą „Hermeneutika“. Iš esmės Aristotelio hermeneutika yra logikos mokslo atmaina, joje jis pirmiausia analizuoja, kokiomis sąlygomis vienas ar kitas teiginys esti teisingas ir neprieštaringas, taip pat daug dėmesio skiria tam, kas galėtų būti, bet nebūtinai būna.. Ši apmąstymų kryptis tik XX a. pabaigoje davė pradžią vadinamajai galimų pasaulių teorijai, kuri kaip tik ir sutelkė dėmesį į tai, ko tikrovėje nėra, bet pagal visas sąlygas bei prielaidas galėtų būti. Nepaisant to, kad didžioji šio veikalo dalis skirta logikos problemoms, jame yra keletas svarbių prielaidų bei išvadų, atspindinčių tai, kaip supratimą ir kalbos referenciją suvokė antikos graikai.

Veikalo pradžioje jis iškelia tyrinėjimo tikslą – pirmiausia būtina nustatyti, kas yra vardas (daiktavardis) ir kas yra veiksmažodis, taip pat kas yra teigimas ir neigimas, pasakymas ir kalba. Aristotelio manymu, kalbos garsai yra vidinių (dvasios) vaizdinių ženklai, o rašto ženklai žymi garsus ir kartu tais garsais žymimus dvasios vaizdinius. Nors garsai ir raštas skirtingose tautose ir skiriasi (t. y. tą patį daiktą ar reiškinį skirtingos tautos žymi vis kitais žodžiais ir rašmenimis), tačiau tų daiktų ar reiškinų vaizdiniai sąmonėje yra visur vienodi, kai vienodi yra realūs daiktai, kuriuos tie vaizdiniai atitinka. Taigi atskiri žodžiai dar neišreiškia nei tiesos, nei melo, pvz., žodžiai *žmogus* arba *baltas* nėra nei teisingi, nei melagingi, jie tiesiog atitinka mūsų sąmonės vaizdinius. Teisingumo ir melagingumo kriterijai atsiranda tik tuomet, kai paprastus vaizdinius pradėdame jungti į teiginius, t. t. kai imame konstruoti paprastų vaizdinių junginius. Kitaip sakant, teisingumo ir klaidingumo kriterijai pasidaro reikalingi tikrinant vaizdinių jungimo būdą. Šią išvadą Aristotelis pagrindžia žodžio „ožiaelnias“ pavyzdžiu. Pats vardas savaime nėra nei teisingas, nei klaidingas, klaidingumas išryškėja tik tada, kai jis sujungiamas su veiksmažodžiu „yra“; jei sakoma kad ožiaelnio nėra, teiginys teisingas, jei sakoma, kad jis yra, t. y. realiai egzistuoja, jis yra klaidingas, nes nei mano asmeninė, nei kitų žmonių patirtis ir žinios to nepatvirtina.

Aristotelio hermeneutikoje žodžio, o kalbant plačiau, ženklo ir jo referento (atitiktens „natūraliajame“ pasaulyje) ryšys labai tvirtas ir nepajudinamas. Jam nekyla abejonų, kad, tarkim, žodžio „baltas“ ryšys su mūsų sąmonėje susiformavusiu vaizdiniu apie baltumą, baltą spalvą yra tiesioginis (nors ir sutartinis) ir nepriklausomas nei nuo individualios, nei nuo

kolektyvinės sąmonės. Vienaip ar kitaip Aristotelio teiginys, esą kiekviena išlara (*hermeneia*) yra minčių sieloje, t. y. vidujybės perteikimas išorine kalba, vėliau pastūmėjo stoikus atskirti išsakytą žodį nuo vidinio *logos*, nuo mąstymo ir jutimo turinio. *Hermeneia* yra ne kas kita, kaip žodžiais sugriebtas vidinis *logos*, jo išspinduliavimas į išorę. Norint išsakytą žodį aiškinti, reikia eiti priešingu keliu – remiantis išorišku žodžiu, ženklu bandyti rekonstruoti jo referentą – vidinį *logos*. Visais atvejais *hermeneia* pasireiškia kaip tarpininkavimo veiksmas, kai nuo išorybės grįžtama prie prasmės vidujybės.

Ženklių įnašą į hermeneutiką Aristotelis padarė ir kitais savo veikalais, skirtais sofistiniam iškalbos menui ir poetikai. „Poetiką“ Aristotelis pradeda tvirtinimu, esą visi menai yra mimetiniai, t. y. mėgdžiojantys tikrovės formas. Skirtingi mėgdžiojimo objektai pagrindžia skirtingas meno rūšis. Muzika mėgdžioja gamtos garsus, tapyba – spalvas, skulptūra – formas. Žodinio meno žanrai – epas, lyrika ir drama – taip pat pirmiausia skiriasi mėgdžiojimo būdu. Drama mėgdžioja žmones, epas įvykius, o lyrika vidinį psichologinį vyksmą. Taigi „Poetikoje“, kaip ir „Hermeneutikoje“, postuluojamas tas pats išeities taškas – pirminis yra už žmogaus sąmonės esantis daiktiškasis pasaulis, o mūsų sąmonė ir pirmiausia žodžiai, apskritai kalba yra tik to daiktiškojo pasaulio ir santykių tarp daiktų bei reiškinių kopija.

Didžiulę įtaką filosofijos, taip pat ir hermeneutikos raidai turėjo kito graikų filosofo Platono idėjos, nors pats žodis *hermeneia* jo veikaluose pavartotas tik keletą kartų. Platono mokymo išeities taškas – Herakleito teiginys apie pasaulio kintamumą. Pavyzdžiui, medis kas akimirką kinta, tad kodėl mes ir jauną medelį, ir galingą, plačiai išsišakojusį medį vadiname tuo pačiu vardu. Vadinasi, mūsų sąvokos ir žodžiai, kurie turi pastovią reikšmę, negali būti kilę iš nepastovių daiktų bei reiškinių. Turi egzistuoti nekintančios esybės arba idėjos, kurios yra nematerialios, tačiau pagaunamos mūsų sąmonės ir ženklinamos žodžiais ir kalba. Platono sistemoje idėjos yra tikrovės provaizdžiai, pagal kuriuos formuojasi regimojo pasaulio daiktai. Idėjos egzistuoja objektyviai, nepriklausomai nuo žmonių minčių ar žinių, o mūsų sąmonė jas ne nustato, o tik atpažįsta. Daiktų pasaulis esąs laikinas, kintantis ir antrinis, jis subordinuotas amžinam, išties realiam ir pirminiam idėjų pasauliui. Tad visiškai logiška, kad šioje sistemoje *hermeneia*, aiškinimas, darymas suprantamu yra gretinamas su pranašavimu, t. y. dievų valios atskleidimu. Hermeneutikos uždavinys – aiškinti amžinąjį jutimiškai nesuvokiamą idėjų pasaulį, ir jį turinti atlikti tokią pačią tarpininkavimo funkciją, kokią graikų mitologijoje atlieka Hermis – dievų ir žmonių tarpininkas.

Antrąjį postūmį hermeneutikos raidai davė filologinio mokymo poreikiai helenizmo epochoje. Tuo metu labai išpopuliarėjo klasikinių graikų poetų, pirmiausia Homero ir Hesiodo, kūryba. Kiekvienas graikas, norėjęs pretenduoti į išsilavinusiojo vardą, turėjo mokėti aiškinti klasikinius tekstus. O juos aiškinti nebuvo lengva dėl kelių priežasčių, iš kurių svarbiausioji –

didžiulė laiko distancija, skirianti to laikotarpio graikus nuo Homero gyvenamojo laiko (spėjama, kad jis gyveno IX a. pirmojoje ir VIII a. antrojoje pusėje). Antroji priežastis – Homero tekstai, kaip ir tautosakiniai tekstai, net keletą amžių buvo perduodami iš kartos į kartą žodine tradicija. Pirmieji užrašymai atlikti tik VI a. legendinio Peisistrato laikais, kai pastarasis pradėjo rengti Homerui priskiriamų giesmių atlikėjų – aiodų ir rapsodų – varžytines. Todėl natūralu, kad gana ilgai egzistavo skirtingi Homero epų variantai, skyrėsi skyrių išdėstymo eilės tvarka ir pan.

Pradėjusiam formuotis filologijos mokslui iškilo uždavinys išsiaiškinti, kurie teksto variantai yra autentiški, t. y. priskirtini pačiam Homerui, o kurie prie pagrindinio tekstų korpuso pridėti vėliau, taigi neautentiški. Be to, didžiulė laiko distancija vertė aiškinti žodžius, realijas, dievybes, kai kur pasitaikančius akivaizdžius teksto prieštaravimus. Kitaip sakant, reikėjo kurti teksto aiškinimo taisykles, kuriomis remiantis būtų įmanoma nustatyti kanoninius senovės autorių tekstus. Apie Aleksandrijos biblioteką susitelkę graikų filologai (iš čia ir pavadinimas – Aleksandrijos filologinė mokykla) „leido Homero veikalų komentarus, aiškindami realijas, pasenusius žodžius, mitologijos dalykus, taisydami dėl daugybės perrašymų atsiradusias klaidas, nurodinėdami kai kuriuos nenuoseklumus“⁶. Pavyzdžiui, Aleksandrijos bibliotekininkas Aristarchas Samotrakietis jau suvokė kalbos kintamumo principą, suprato, kad kiekvienai epochai būdinga savita kalbos sistema bei vartoseną, ir mokėjo pritaikyti tą principą filologinėje veikloje. Atidžiai rekonstruodamas Homero epochos kalbą, Aristarchas ir jo mokiniai sugebėjo nustatyti ir pašalinti iš Homero poemų daug neautentiškų, jam nebūdingų eilučių, taip pat nustatė paskutinių „Iliados“ ir „Odisejos“ giesmių vėlesnę kilmę. Taigi Aleksandrijos hermeneutikai jau mokėjo taikyti analogijos principą, mokėjo atpažinti skirtingoms epochoms būdingą kalbos vartoseną, pripažino ir mokėjo panaudoti kūrinio vietisumo, vidinio integralumo principą, mokėjo taikyti moralinės bei estetinės vertės kriterijus. Kartais tas estetinės vertės kriterijus būdavo net hipertrofuojamas. Pavyzdžiui, Zenodotas Efesietis perredagavo Homero tekstus, šalindamas iš jų abejotinus (jo nuomone) fragmentus vadovaudamasis savojo laiko meninio skonio, padorumo ir tikslingumo kriterijais. Tarp Aristarcho ir Zenodoto šalininkų virė polemika, pirmasis kaltino antrąjį tuo, kad jis nenorįs pripažinti Homero kitos epochos, kitų estetinių normų atstovu ir stengiasi primesti jam savąjį supratimą.

Beveik tuo pat metu susiformavusioje Pergamo filologinėje mokykloje ėmė išsivrauti alegorinis tekstų aiškinimo būdas (alegorezė). Naujosios tradicijos atsiradimą lėmė tai, kad Senovės Graikijoje Heziodo ir Homero tekstai atliko bemaž tokią pat funkciją, kokią atliko šventieji religijų raštai – žydų Tora, indų Vedos, krikščionių Šventasis raštas, musulmonų Koranas. Pavyzdžiui, Kratetas Malietis aiškino, jog Homeras savo tekstuose alegorine ir poetine forma dėsto religinius, moralinius, filosofinius dalykus, aiškina materialaus pasaulio sąrangą, tik

⁶ D. Dilytė. Antikinė literatūra. V., 1998, p. 39.

reikia mokėti išvelgti tuos gilesnius dalykus pro paviršutiniškai šiurkščius jutimiškus vaizdinius. Tad jau antikos pasaulyje susiformavo kone per visą hermeneutikos istoriją išsilaikiusi prieštara tarp tiesioginės ir perkeltinės, alegorinės prasmės aiškinimo strategijų.

TEOLOGINĖS HERMENEUTIKOS PRADŽIA. ŠVENTOJO RAŠTO KANONO SUDARYMAS IR HERMENEUTIKA

Tolimesnį postūmį hermeneutikai suteikė krikščionybės atsiradimas ir būtinybė iš pradžių sudaryti kanoninį šventųjų religijos raštų (Naujojo Testamento) tekstą, o vėliau – jį aiškinti. Kaip žinoma, Kristus nepaliko rašytinių savo mokymo paminklų, jo žodžiai ir darbai mums tapo žinomi iš jo mokinių (apaštalu) bei pasekėjų lūpų. Kai po Kristaus nukryžiuavimo Palestinoje, o kiek vėliau ir kitose Romos imperijos rytinėse provincijose atsirado pirmosios krikščionių bendruomenės, joms mažiausiai rūpėjo užrašyti savojo mokymo turinį. Tiesą sakant, ir paties mokymo tuomet dar nebuvo. Klajojantys krikščionių pamokslininkai pasakodavo istorijas apie dievo pateptąjį Jėzų, kurį romėnai nukryžiuavo, o jis prisikėlė. Vieni pamokslininkai teigė girdėję apie Jėzų iš tų įvykių liudininkų arba jo mokytinių, kiti – iš žmonių, girdėjusių šiuos pasakojimus iš liudininkų. Žodinė ankstyvosios krikščionybės tradicija viešpatavo mažiausiai apie pusę amžiaus, geroji žinia (evangelija) būdavo platinama žodiniais pasakojimais bei pamokslais, kurie neretai skirdavosi vienas nuo kito. Tai, kad iš pradžių evangelija plito žodinio pasakojimo formomis ir įvairiais variantais, patvirtina ir dabartinis kanoninis Naujojo Testamento tekstas. Pavyzdžiui, anksčiausiai užrašytuose Pauliaus laiškuose autorius priekaištuoja galatams (Mažosios Azijos vidurio krikščionių bendruomenės nariams), kad „jūs <...> taip greitai persimetatė prie kitos evangelijos, – nors iš tikro kitos nėra, o yra tik jus klaidinantys žmonės, kurie nori iškreipti Kristaus evangeliją“. Ir toliau įtvirtindamas savo skelbiamos evangelijos autoritetą, sako: „Aš sakau jums, broliai, kad mano paskelbtoji evangelija nėra iš žmonių. Aš neperėmiau jos iš žmogaus ir nebuvo jos išmokytas, bet gavau Jėzaus Kristaus apreiškimu“⁷.

Natūralu, kad ilgainiui atsirado skirtingų tų pačių Kristaus gyvenimo epizodų versijų, pagal tradiciją atkeliavę žodiniai liudijimai būdavo perdirbami, keičiami pagal vienos ar kitos krikščionių bendruomenės įpročius ar poreikius. Praėjus maždaug trisdešimčiai metų po Kristaus mirties atsirado pirmieji užrašyti Kristaus liudijimų variantai. Pagal Bažnyčios tradiciją pirmiausi rašytiniai Naujojo Testamento tekstai – apaštalo Pauliaus laišakai (52 m.), kiek vėliau buvo užrašyta evangelija pagal Matą aramėjiškai – 60 m., graikiškai –70, evangelija pagal Morkų – 70, pagal Luką – 80, pagal Joną – 95, Apreiškimas Jonui – 95. Tačiau tuo metu užrašytų rašto

⁷ Šventasis raštas. Naujasis testamentas. V., 1992, p. 407.

paminklų neišlikę, dauguma tekstų, kurie vėliau buvo įtraukti į Naująjį Testamentą, kilę iš II a. Manoma, kad pirmieji rašytiniai Naujojo Testamento tekstai buvę citatų rinkiniai iš žydų Senojo Testamento; tos citatos – metaforiškai senųjų žydų pranašų pasakymai apie būsimą Mesijo pasirodymą – esą patvirtina, kad Kristaus atėjimas buvęs numatytas jau prieš daugelį amžių.

Kyla klausimas, kodėl dabartiniame Naujajame Testamente evangelijos vadinamos ne Mato, Luko, Morkaus, Jono evangelijomis, o Evangelija pagal Matą, pagal Luką, pagal Morkų, pagal Joną. Atsakyti į šį klausimą padeda analogija su Senojo Testamento formavimosi istorija. Kaip sako kunigas Č. Kavaliauskas įvade į Naująjį Testamentą, „Senojo Testamento raštai formavosi gana ilgą laiką; jie būdavo papildomi aiškinimais ir naujomis tradicijomis, kartais ištisas tekstas būdavo perdirbamas iš naujo ir atskleidžiami nauji požūriai. Todėl galima sakyti, kad kai kurios Senojo Testamento knygos yra kelių kartų veikalas. Kai kas iš Senojo Testamento radimosi proceso gali būti pritaikyta ir NT. Juk ir čia mes susiduriame su žodine tradicija, arba padavimu, kuris vystėsi kelis dešimtmečius, būdavo papildomas Bažnyčios praktika ir gilėjančiu šventųjų autorių įsimąstymu. (...) Šventieji autoriai tiek Senajame Testamente, tiek Naujajame kalbėjo savo meto kalba ir kreipėsi pirmiausia į savo amžininkus jiems suprantamu būdu“⁸.

Didžioji dalis Biblijos tyrinėtojų pasauliečių laikosi nuomonės, kad pirmieji užrašymai buvo anoniminiai. „Tikėtina, kad pirmiausia buvo užrašytos Jėzaus išstarmės – atskiri pasakymai, kurių autorystė buvo priskiriama jam ir kurie buvo žinomi iš žodinių pamokslų. Paskui iš atskirų žodinės tradicijos „blokų“ sudaromi didesnės apimties pasakojimai. (...) Daug panašių pasakojimų būdavo užrašoma maždaug tuo pačiu metu skirtingose vietose. Vėliau ankstesnieji pasakojimai būdavo panaudojami vėliau sukurtuose – kartais tiesiog perrašant pažodžiui, o kartais su esmingais pakeitimais“⁹.

Tokiu būdu susiformavo daug pasakojimų, kurių autorystė buvo priskiriama skirtingiems apaštalams arba jų mokiniams ir kurie, iš esmės sutapdami vienas su kitu, vis dėlto kai ką traktavo skirtingai. Istorikų įrodyta, kad be dabar žinomų keturių kanoninių evangelijų egzistavo daug kitiems apaštalams priskiriamų šventųjų raštų. Pavieniems ir skirtingose Romos imperijos vietovėse išblaškytoms pirmųjų krikščionių bendruomenėms pradėjus vienytis ir atsirandant vieningai bažnytinei organizacinei struktūrai, iškilo šių šventųjų raštų atrankos ir unifikavimo uždavinys.

Pirmasis iš mūsų laikus pasiekusių šventųjų raštų rinkinių buvo sudarytas Romoje II a. pabaigoje. Jį 1740 m. atrado italų teologas Muratoris, todėl jis dažniausiai vadinamas „Muratorio kanonu“. Jame nėra pradžios, bet iš sudarytojo pastabų aišku, kad pradžioje buvo ir į dabartinį kanoną įeinančios keturios evangelijos. Jame taip pat pateikti apaštalu laiškai, tačiau ne visi,

⁸ Ten pat, p. 10.

⁹ И. Свенцицкая. Тайные писания первых христиан. М., 1980, с. 18-19.

patekę į galutinį Naujojo Testamento kanoną. Pateikdamas apreiškimų tekstus, rinkinio sudarytojas taip juos komentuoja: „Iš apreiškimų mes pripažįstame tik Jono ir Petro apreiškimus, nors pastarojo kai kurie kai kurie iš mūsų laikais Romoje, kai jo brolis Pijus buvo vyskupas. Todėl jį reikia skaityti, bet ne viešai bažnyčioje“¹⁰. Šie žodžiai atskleidžia, kokiais kriterijais vadovavosi II a. krikščionys, iš kelių egzistuojančių raštų variantų pasirinkdami tikruosius, šventuosius. Pavyzdžiui, Hermos „Ganytoja“ į šventųjų knygų sąrašą siūloma neįtraukti ne todėl, kad kas nors jame būtų klaidinga, o todėl, kad jį sukūrė amžininkas, t. y. toks pat žmogus, kaip ir aš. Šiuo atveju ypatingas vaidmuo skiriamas rašto senumui, vadinasi, kuo jis seniau sukurtas, tuo didesnę autoritetą turi. Viešas knygos skaitymas bažnyčioje dalyvaujant bendruomenės nariams suteikdavo žodžiui ypatingą šventumo, iškilmingumo aurą – štai žodis, užrašytas paties Jėzaus žodžių bei darbų liudytojo. Žodis savaime imdavo skleisti šventumą, kuris tarsi sujungdavo kadaise jį ištarusį ir dabar jo besiklausantį.

Šalia tradicijos, rašto senumo, savaime suprantama, veikė ir turinio elementas. Turint galvoje, kokį reikšmingą vaidmenį krikščionybės formavimesi atliko apaštalas Petras, labai tikėtina, kad turėjo egzistuoti ir Evangelija pagal Petrą. Ir išties, Egipte sename viduramžių vienuolio kape rastas senas rankraštis, pavadintas Evangelija pagal Petrą. Kyla klausimas, kodėl jo nėra kanoniniame Naujojo Testamento variante. Apskritai daugelis dalykų apie Kristaus gyvenimą, nukryžiuojimą ir prisikėlimą atitinka tai, kas pateikta ir kanoninėse Evangelijose. Tačiau ten yra ir keletas reikšmingų neatitikimų, kitaip nušviečiančių žydų kaltės dėl Kristaus nukryžiuojimo ir prisikėlimo klausimus. Kanoniniame variante Kristaus mirties reikalavo žydų minia (jei jis pranašas, tegu jo kraujas krinta ant mūsų ir mūsų palikuonių galvų), o Petro evangelijoje – vyriausieji šventikai ir Erodas. Kanoniniame variante Romos vietininkas Pilotas nusiplovė rankas prieš visą minią, o evangelijoje pagal Petrą – teisme. Taigi kanoniniame variante žydų kaltė sustiprinta, o Romos vietininko – sušvelninta. Tai atspindi ir besiformuojančios bažnyčios poreikius – naujai religijai reikėjo įtvirtinti save ryžtingai atsiribojus nuo judaizmo, kita vertus, reikėjo pasistengti taikiai sugyventi su valstybine valdžia. Evangelija pagal Petrą šių poreikių neatitiko, todėl tikėtina, kad tai buvo viena priežasčių, kodėl ji nebuvo įtraukta į kanoninį variantą.

Naujojo Testamento kanonizavimas truko keletą amžių. Kurį laiką koegzistavo ir tam tikra prasme tarpusavyje konkuravo skirtingose krikščionių bendruomenėse šventomis laikomos skirtingos knygos. Jų sąvadaai atspindėjo ir tam tikras ankstyvosios krikščionybės idėjines kryptis bei jų kovą. Tą kovą pristabdė ir kanonizavimą paspartino krikščionybės tapimas valstybine Romos imperijos religija – imperatorius Konstantinas pareikalavo iš vyskupų pateikti jam

¹⁰ Ten pat, p. 21.

kanoninius, t. y. visų krikščionių šventomis laikomas knygas. Po ilgų pasitarimų, suvažiavimų 363 m., jau po imperatoriaus Konstantino mirties, Laodikijos susirinkime buvo priimtas nutarimas išsiuntinėti visoms krikščionių bendruomenėms kanoninėmis pripažįstamų knygų sąrašus. Kanonizavimą baigė Kartaginos susirinkimas 419 m., patvirtinęs šventųjų knygų sąrašą. Dauguma kitų knygų, neištrauktų į Naująjį Testamentą, imtos vadinti apokrifais, t. y. slaptomis knygomis. Pirmasis tokių knygų sąrašas paskelbtas V a. Romos imperijos rytinėje dalyje (Bizantijoje), ir jame atsidūrusios knygos būdavo paprasčiausiai naikinamos kaip eretiškos. Todėl didžioji ankstyvųjų apokrifų dalis neišliko iki mūsų laikų, jų egzistavimą patvirtina tik ištraukos ar citatos bažnyčios teologų veikaluose, pavyzdžiui, III a. teologo Irenijaus veikalas „Prieš erezijas“, teologo Origeno veikalai, taip pat XX a. rasti Kumrano rankraščiai Palestinoje ir koptų krikščionių palikimas Šiaurės Afrikoje.

Naujojo Testamento atsiradimo istorija rodo, kad jo suformavimui buvo būtina nemenka hermeneutinė kompetencija. Jau tuo metu kanono sudarymui buvo taikomas hermeneutinio rato principas, netiesiogiai suformuluotas II Vatikano Susirinkime. „Kadangi Dievas Šventajame Rašte kalbėjo per žmones žmogišku būdu, tai Šventojo Rašto aiškintojas, norėdamas suvokti, ką Dievas troško pranešti, privalo rūpestingai ištirti, ką hagiografai iš tikrųjų norėjo pasakyti ir ką jų žodžiais norėjo pareikšti Dievas. (...) Kadangi Šventasis Raštas turi būti skaitomas ir aiškinamas ta pačia dvasia, kuria buvo surašytas, tikrosios šventųjų tekstų prasmės atradimui ne mažiau būtina rūpestingai atsižvelgti į viso Šventojo Rašto turinį ir vienybę, turint prieš akis visą Bažnyčios tradiciją ir tikėjimo analogiją“¹¹. O tikėjimo analogija „vadinama vidinė sąsaja tarp įvairių tikėjimo tiesų, kylanti iš viso Apreiškimo vientisumo. Vienas Dievas yra viską apreiškęs. Taigi atskiros Apreiškimo dalys ir atskiri teiginiai neprieštaruoja vieni kitiems ir visumai. Remiantis šiuo principu, pavieniai teiginiai aiškinami pagal visumą ir vieni pagal kitus“¹².

Ir Naujojo Testamento sudarymo, ir vėlesniais laikais ypač aktualus buvo naujo šventojo teksto suderinimas su Senuoju Testamentu, kad jie ne tik neprieštarautų vienas kitam, bet ir kad Senasis Testamentas savo autoritetu palaikytų Naująjį. Todėl jau Naujajame Testamente atsirado Senojo Testamento aiškinimų. Galima teigti, kad Naujasis Testamentas yra vienas pirmųjų hermeneutikos principų praktinio taikymo atveju, o Kristus – vienas pirmųjų hermeneutikų. Jis pats neretai cituoja Senąjį Testamentą, pirmiausia tas vietas, kuriose metaforiškai kalbama apie būsimąjį Mesijo pasirodymą, ir aiškina, kad ten kalbama apie jo apsireiškimą (kaip jau minėta, tokių citatų iš Senojo Testamento rinkiniai buvo pirmosios šventos apokrifinės ankstyvosios krikščionybės knygos). Evangelijoje pagal Joną nurodomi tokie Kristaus žodžiai: „Jūs tyrinėjate Raštus, nes manote juose rasią amžinąjį gyvenimą. Tie Raštai liudija ir už mane“. Ir dar: „Jeigu

¹¹ II Vatikano Susirinkimo nutarimai. V., K., 1969, p. 16 – 17.

¹² Šventasis raštas. Naujasis testamentas. V., 1992, p. 573.

jūs tikėtumėte Moze (Senojo Testamento pranašu, laikomu Penkiaknygės bendraautoriumi – A. K.), tai tikėtumėte ir manimi, nes jis rašė apie mane. Kadangi jūs netikite jo raštais, kaipgi patikėsite mano žodžiais?!¹³ Jis naudoja ne tiesioginį, o perkeltinį, alegorinį teksto aiškinimo būdą. Jį naudoja ir kiti Naujojo Testamento autoriai. Pavyzdžiui, apaštalas Paulius laiške galatams rašo: „Pasakykite man jūs, norintys būti įstatymo valdžioje, ar negirdite įstatymo? Juk parašyta, kad Abraomas turėjo du sūnus: vieną iš vergės, o kitą iš laisvosios. Bet vergės sūnus buvo gimęs pagal kūną, o laisvosios – pagal pažadą. Tai pasakyta perkeltine prasme: tiedvi moterys – tai dvi Sandoros¹⁴. Įstatymas šiame kontekste – tai Senasis Testamentas, kuris turi paremti Naujajį Testamentą, t. y. istorijai apie du Abraomo sūnus suteikiama alegorinė anagoginė (į ateitį nukreipta) prasmė: pirmasis iš vergės gimęs sūnus yra pirmosios sandoros tarp Dievo ir žydų tautos alegorija, o iš laisvosios gimęs sūnus simbolizuoja naują sandorą per Kristų – tarp Dievo ir visų žmonių, jau nepaisant tautiškumo.

¹³ Ten pat, p. 220, 221.

¹⁴ Ten pat, p. 412.

ALEGORIZAVIMO TRADICIJA EGZEGETIKOJE IR VIDURAMŽIŲ MENE

Vėliau teologai Naujojo Testamento aiškintojai (egzegetai) perėmė šią pačiame tekste užfiksuotą alegorinio aiškinimo tradiciją (alegorezę) ir ėmė ją taikyti pačiam Naujojo Testamento tekstui. Apskritai alegorezės kaip tam tikros aiškinimo teorijos pagrindėju laikomas Senojo Testamento aiškintojas žydų teologas Filonas Aleksandrietis. „Jo alegorezės motyvas yra apologetinis. Ji pasitelktina tada, kai aiškinant pažodiškai kyla klaidingo mitinio supratimo pavojus. Tačiau kaip sužinoti, ar biblinis tekstas aiškinamas tiesiogiai, ar alegoriškai? Kaip teigia Filonas, autorius, šiuo atveju Dievas, rūpinasi tuo, kad jo tekstas būtų suprastas alegoriškai, savo Rašte išbarstydamas objektyvius alegorijos ženklus arba atramas. Pirmoji Mozės knyga, pavyzdžiui, pasakoja apie medžius, gyvybės ir pažinimo medžius (Pr. 2, 9), kurie taip skiriasi nuo mūsiškių, kad pažodinis aiškinimas pasirodo esąs neįtikimas. Taigi pačiame Rašte esama alegorezės atspirties taškų, kaip antai paraidiškume aptinkama aporija, absurdiškumas, keistumas arba klaida – jų Šventojo Rašto autorius galėjo sumanyti iš anksto, nes dieviškame apreikime negali būti jokios netiesos. Juolab, kad jis nori apreikšti nekūniškus ir dieviškus slėpinius, kuriems „kūniška“ prasmė iš principo yra netinkama. Taigi alegorinis kelias yra būtinas dėl paties turinio“¹⁵.

Apskritai ankstyvosios krikščionybės laikotarpiui būdingas įsitikimas, kad visa, kas susiję su religija, yra kažkaip simboliška, paslaptinga. Juk religijoje pirmiausia kalbama apie dvasios dalykus, taigi apie tai, kas neregima, ezoteriška ir dieviška, vadinasi, ir jų prasmę įmanoma „pagauti“ tik simbolinio bei alegorinio aiškinimo būdu. Visiems žinomas, pavyzdžiui, Senojo Testamento „Giesmių giesmėje“ apdainuotų meilės jausmų, neretai įgyjančių jausminės, kūniškos meilės pobūdį, aiškinimai. Žydų egzegetai, Senojo Testamento aiškintojai, tvirtina, esą šie žemiškos meilės vaizdai yra Jahvės meilės Izraeliui alegorija, o Naujojo Testamento aiškintojai sako, kad čia simboliškai apdainuojama Kristaus ir Bažnyčios arba Šventosios Dvasios ir Mergelės Marijos dvasinė sąjunga. Kita vertus, alegorinis aiškinimas taip pat turi turėti savo ribas. Visiškai išleidus iš akių pažodinę prasmę interpretatoriaus savivalei atsiveria visos durys bei langai, tada viską galima aiškinti taip, kaip tau patinka. Šitokių pavojų buvo

¹⁵ J. Grondin. Filosofinės hermeneutikos įvadas. V., 2003, p. 50.

ižvelgęs ir Filonas, nors pats neretai pakliūdavo į tas žabangas. Kaip tik dėl to filoniškoji alegorezė jau antikos laikais įgijo nekokią šlovę.

Jau pirmųjų Naujojo Testamento aiškintojų hermeneutines pozicijas lėmė paties Kristaus žodžiais įtvirtintas alegorinio aiškinimo metodas. Kaip sako J. Grondinas: „Jėzus tapo dvasia, pagal kurią reikėjo aiškinti Senojo Testamento raidę“¹⁶. Savaimė suprantama, tas pats metodas turėjo būti taikomas ir Šventojo Rašto visumai, vadinasi, ir Naujajam Testamentui. Šią ilgalaikę alegorizavimo praktiką savo veikalo „Apie pradus“ ketvirtojoje knygoje apibendrino ir teoretizavo vienas Bažnyčios tėvų Origenas. Hermeneutikos istorikai pripažįsta, kad jis savo veikalo „Apie pradus“ ketvirtojoje knygoje pateikė pirmą sisteminių hermeneutinės problemos aptarimą, pasiūlydamas savo garsiąją teoriją apie tris Šventojo Rašto prasmės sluoksnius. Jo aiškintojas (egzegetas) turįs iš pradžių perskaityti kūnišką, po to sielos, ir, galiausiai, dvasinę prasmę. Pažodinė arba kūniškoji (dar vadinama istorine) prasmė yra skirta menkai išsilavinusiems, naiviems žmonėms. Tačiau jos negalima atmesti, nes jos dėka daugelis žmonių įgyja tvirtą tikėjimą. Antroji – „sieliškoji“ – prasmė gali būti prieinama tikėjimo dalykuose pažengusiems toliau. O dvasinė prasmė, turinti atskleisti giliausias dieviškas paslaptis bei išmintį, prieinama tik „tobuliesiems“.

Origenas aiškina, kad trys Rašto prasmės sluoksniai – tai ne jo išradimas, o paties Dievo sumanymas. Ir čia jis remiasi lygiai tokia pačia argumentacija, kaip ir Filonas. Išėities taškas – įsitikinimas, kad Dievas negali klysti, skelbti nesąmonių ar skleisti klaidingą mokymą. Tačiau pačiame Rašte gausu vietų, kurias suprantant paraidžiui, susiduriama su akivaizdžia nesąmone. Kaip vieną iš gausių pavyzdžių Origenas mini Senojo Testamento Pradžios knygos istoriją apie pasaulio sukūrimą. Per pirmąją tvėrimo dieną Tvėrėjas atskyrė šviesą nuo tamsybių ir šviesą praminė Diena, o tamsą Naktimi, nors saulę, mėnulį ir žvaigždes sutvėrė tik trečiąją dieną. Origeno laikais žmonės suprato, kad dienos ir nakties kaitą lėmė saulės patekėjimas ir nusileidimas, vadinasi, kol nėra saulės, negali būti nei dienos, nei nakties. O jei Šventajame Rašte vis dėlto pasakyta būtent taip, vadinasi, pasakymas turi turėti ne pažodinę, o užslėptą, dieviškąją prasmę, ir egzegeto uždavinys esąs ją rasti. Tad šitokią argumentacijos ir supratimo kryptį lemia du nepajudinami postulatai: pirmiausia, kad Šventasis Raštas yra dieviškos kilmės, t. y. įkvėptas Šventosios Dvasios, antra, Dievas negali klysti. Atsisakius šių postulatų ir pripažinus, kad Raštas yra žmonių rankų ir proto kūrinys, kur kas logiškiau būtų tarti, jog Rašte užfiksuotas požiūris į dieną ir naktį atspindi jį kadaise sukūrusių žmonių tikėjimą, jog diena ir naktis esančios atskiros substancijos, jie dar nesusiejo dienos su saulės patekėjimu ir nusileidimu. Kaip tik tokia logika, atmesdami Rašto dieviškumą, remiasi istorikai ateistai, interpretuodami jį kaip įvairių istorinių epochų dokumentą ir pagal jį rekonstruodami tos

¹⁶ Ten pat, p. 53 – 54.

epochos žmonių tikėjimus bei pasaulio pažinimo horizontus. Bene ryškiausias tokios ateistinės Rašto interpretacijos pavyzdys – jau XX a. parašytos Z. Kosidovskio „Biblijos sakmės“.

Šią Origeno pademonstruotą supratimo ypatybę išryškino jau XX a. filosofinės hermeneutikos klasikais M. Heideggeris ir H. G. Gadameris, aprašydami prietarų arba išankstinės nuomonės, jau susiformavusio supratimo horizonto, galiausiai tradicijos įtaką naujo reiškinio supratimui. Jei pirmaisiais dešimtmečiais po Kristaus mirties ir prisikėlimo jo dieviškumą reikėjo įrodinėti, tai trečiajame šimtmečiuose krikščionių bendruomenėse tuo tikėta be jokių išlygų, o to tikėjimo pagrindas – jau nepajudinamu autoritetu tapęs Naujasis Testamentas.

Nors Origeno tezė, jog *visas* Šventojo Rašto vietas reikia aiškinti trimis prasmės sluoksniais, jau tuo metu atrodė pernelyg radikali, vis dėlto ji darė didžiulę įtaką vėlesnei Viduramžių teologinei hermeneutikai. IV a. pabaigoje – V a. pradžioje jo mokymas apie trejų prasmės aiškinimą buvo papildytas ketvirtuoju sluoksniu. „Šis mokymas, kuriam galutinį pavidalą suteikė Jonas Kasianas (apie 360 – 430/35 m.), teigia, kad Raštas gali atverti ketveriopą, Dievo norėtą prasmę: tiesioginę (arba somatinę ar istorinę), alegorinę, moralinę bei anagoginę (kuri turėtų atskleisti pasaulio pabaigos misterijas). Vėlesniais Viduramžiais Augustinas Dakas tai pateikė įžymiaja eiliuota sentencija: (...) „pažodinė prasmė moko, kas įvyko, alegorinė – kuo turi tikėti, moralinė – ką turi daryti, anagoginė – kurlink tu sieki“¹⁷.

Ir Filonas, ir Origenas veikė Aleksandrijoje, tad alegorezės teorija laikoma Aleksandrijos filologinės mokyklos tvariniu. Tačiau jau tuo metu buvo aiškiai suvokiamas pavojus, kurį teksto interpretacijai kelia nežabotas alegorezės principų taikymas, atveriantis visus vartus savavališkumui. Tad kaip antitezę Aleksandrijos mokyklos skelbiamai alegorezei Mažosios Azijos mieste Antiochijoje susiformavusi vadinamoji Antiochijos filologinė mokykla iškėlė reikalavimą aiškinti pirmaisia pažodinę prasmę ir atsižvelgti į istorines teksto parašymo aplinkybes. Taigi Antiochijos mokyklą galima laikyti vėliau, jau Naujaisiais amžiais, susiformavusios istorinės kritikos mokyklos pradininke. Tačiau Antiochijos mokyklos atstovai Diodoras Tarsietis, Jonas Auksaburnis ir kiti daugiausia dėmesio skyrė konkrečių tekstų komentarams bei jų rengimui, ir bent kiek ryškesnių teorinių hermeneutinių įžvalgų nepaliko, tad Viduramžiais jų įtaka buvo daugeriopai menkesnė negu Aleksandrijos mokyklos.

Viduramžiais ir netgi Renesanso pradžioje alegorezės principas buvo taikomas ne tik anksčiau sukurtų tekstų aiškinimui, bet ir naujų kūrimui. Ryškiausias to pavyzdys Dantės „Dieviškoji komedija“. Alegorijos ir simbolio tyrinėtojas A. Losevas analizuoja „Skaistyklą“ XXIX giesmėje nutapytą mįslingos procesijos vaizdą. „Čia tapoma mistinė Bažnyčia simbolizuojanti procesija. Procesijos priekyje eina 24 prakilnūs senoliai, simbolizuojantys 24 Senojo Testamento knygas, paskui juos seka: keturi sparnuoti daugiausiai gyvūnai – keturių

¹⁷ Ten pat, p. 58 – 59.

Evangelijų simboliai; vežimas, traukiamas Grifono, tai yra liūto su erelio sparnais ir erelio galvą, tai Kristaus simbolis; iš dešinės pusės eina trys moterys, simbolizuojančios trys didžiąsias dorybes, – skaisčiai raudona (Meilė), žalia (Viltis), balta (Tikėjimas); keturios moterys iš kairės pusės, simbolizuoja paprastas dorybes, viena iš jų (Išmintis) turi trejas akis, kad matytų praeitį, dabartį ir ateitį¹⁸. Tai sudėtinis sinkretinis simbolis, kuriame susiliejęsi daugiaamžė krikščioniškojo simbolizavimo tradicija. Dabartiniam skaitytojui kai kurių šių simbolių prasmė ne visada suvokiama iš pirmo žvilgsnio, tam reikia pasitelkti specialias žinias bei simbolių žodynus, tačiau išsilavinusio viduramžių skaitytojo vaizduotė, įpratinta alegorizavimo tradicijos, tai nesunkiai padarydavo. A. Losevas taip pat pabrėžia, kad alegorinę šių įvaizdžių prasmę lemia ne vien suvokimo tradicija, bet ir tai, kad alegorizavimas čia yra ir sąmoningai taikomas teksto kūrimo, įvaizdžių konstravimo principas.

Alegorizavimo viešpatavimą pakirto XVI a. prasidėjusi polemika tarp katalikybės ir reformacijos, kuri dar labiau išryškino jau Aleksandrijos ir Antiochijos mokyklų hermeneutinę prieštarą tarp tiesioginio ir perkeltinio aiškinimo. Bet tai jau kitas hermeneutikos raidos etapas ir kita, ne šios knygos, tema.

¹⁸ А. Лосев. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва, 1976, с. 208.

REKOMENDUOJAMOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Аристотель. Об истолковании. – Аристотель. Сочинения в четырех томах, Т. 2. Москва, 1978.
- Platonas. Valstybė. V., 1981.
- Origenes. О началах. Москва. 2000
- II Vatikano Susirinkimo nutarimai. V., K., 1969.
- J. Cainer, C. Rider. The Psychic Explorer. London, 1996.
- E. Coreth. Grundfragen der Hermeneutik. Freiburg, Basel, Wien, 1969.
- D. Dilytė. Antikinė literatūra. V., 1998.
- W. Diltheyus. Hermeneutikos atsiradimas. // Filosofija ir sociologija. 1990, Nr. 1.
- Г. Г. Гадамер. Истина и метод. Москва, 1988.
- J. Grondin. Filosofinės hermeneutikos įvadas. V., 2003, p. 50.
- Герменевтика: история и современность. Москва, 1985.
- Hermeneutics; Biblical hermeneutics. – Dictionary of Philosophy, vol. IV. London, 1992, p. 385 – 395.
- A. Jacopozzi. Religijos filosofija. V., 1988.
- H. J. Klauck. Allegorie und Allegorese in synoptischen Gleichnistexten. Muenster, 1978.
- А. Лосев. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва, 1976, с. 208.
- R. Palmer. Hermeneutics. London, 1980.
- P. Ricouer. Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas. V., 2001.
- И. Свенцицкая. Тайные писания первых христиан. М., 1980, с. 18-19
- Šventasis raštas. Naujasis testamentas. V., 1992, p. 407.